

Megjelent: Halm T. – Hurta H.- Koller B. (szerk.): *Gazdasági, politikai és társadalmi kihívások a 21. században*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, pp. 387-396. (ISBN 978-615-5889-97-4)

A visegrádi országok térségeinek felzárkózásáról

Lengyel Imre

MTA doktora, intézetvezető egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézet
ilengyel@eco.u-szeged.hu

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás egyik hívószava a felzárkózás: utolérni a fejlett nyugati tagállamokat. A 'felzárkózás' többértelmű kifejezés, a közgazdaságtanban *gazdasági felzárkózás* alatt elsősorban a kevésbé fejlett, alacsony és közepes jövedelmű országok, térségek dinamikus gazdasági növekedését, a fejlettnek tekintett célországokhoz, célrégiókhöz valamiféle közeledést, konvergenciát, legjobb esetben utolérést jelent (Halmai 2014¹, 2016²; Török 2006³; Varga 2016⁴). Többféle módon értékelhető ez a közeledés, leggyakrabban az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) alakulásával szokás mérni. Halmai Péter munkásságában jelentős részt tesz ki az európai növekedési modell elemzése, alapvető eredményeket ért el a potenciális kibocsátás és kategóriáinak, így a felzárkózás egyes tényezőinek vizsgálatában is.

Tanulmányunkban négy visegrádi ország (együtt: V4), Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia *NUTS3-as szintű területi egységei* felzárkózásának néhány fontos jellemzőjét vizsgáljuk az Európai Unió 15 régi tagállamának átlagához viszonyítva. Egy ország GDP-je térségei GDP-jének összege, így egy ország felzárkózása és gazdasági növekedése szorosan összefügg térségeinek gazdasági kibocsátásával. Az Európa 2020 (2010-2020) stratégia hármas célt tűzött ki, az intelligens, fenntartható és befogadó gazdasági

¹ Halmai Péter (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban: Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

² Halmai Péter (2016): *Reál- és nominális konvergencia. Európai konvergencia folyamatok, krízis, felzárkózás*. Köz-gazdaság: tudományos füzetek, 3. 159-170.

³ Török Ádám (2006): *Elmaradottság, felzárkózás és innováció az Európán kívüli, nem OECD országokban*. Közgazdasági Szemle, 11. 1005-1022.

⁴ Varga Attila (2016): *Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

növekedést, amely a „gazdasági prosperitás háromszöge” (Halmai 2018, 122. o.⁵). Ezek a célkitűzések a regionális politikák három hagyományos alapelveinek, a versenyképesség, méltányosság és fenntarthatóság célrendszernek egyféle újragondolása, ami arra is utal, hogy az Európa 2020 megvalósítása erősen kötődik a területi politikákhoz. A célok elérésének mérésénél egyre gyakrabban a NUTS3-as területi szintet veszik alapul, nálunk a megyék alkotják ezt a szintet, amely területi egységhez általában egy nagyobb város és vonzáskörzete tartozik.

A gazdasági felzárkózás elemzéséhez az egy lakosra jutó, vásárlóerő-paritáson (PPP) számolt ESA2010 szerinti GDP adatokat vesszük alapul, átvéve az Európai Unió régiók fejlettségének mérésére alkalmazott gyakorlatát. Szubnacionális területi egységekre *területi árindexet* ritkán közölnek, így mi is az országok vásárlóerő-egységben (PPS) megadott GDP-adataiból indulunk ki egy országon belül a megyékre folyó áron közölt GDP adatok PPS-re történő átszámolásához. Hasonló becslést alkalmaz az EUROSTAT is a NUTS2-es régiók vásárlóerő-egységben közölt GDP-jének kiszámolásakor (Lengyel – Kotosz 2018⁶).

A térségek felzárkózását, azaz dinamikus gazdasági növekedését több tényező befolyásolja. A regionális gazdaságtan megkülönbözteti a térbeli külső méretgazdaságosság alaptípusait, az urbanizációs és lokalizációs agglomerációs előnyöket, amelyek az új gazdaságföldrajz által is hangsúlyozott térbeli koncentrációval függnek össze (Lengyel 2010⁷). De szintén fontos tényező, milyen egy-egy ország államberendezkedése és intézményrendszere, mekkora a területi egységek önállósága: föderalizált (szövetségi) vagy unitárius (centralizált, decentralizált vagy regionalizált) (Pálné Kovács 2016⁸; Rechnitzer – Smahó 2011⁹).

Tanulmányunkban először a visegrádi országok és NUTS3-as egységeik 2006 és 2015 közötti felzárkózását tekintjük át az egy lakosra jutó GDP-t vásárlóerő-paritáson alapul véve. Majd a felzárkózásban megfigyelhető területi egyenlőtlenségekre és az alapvető típusok jellemzőire térünk ki.

1. A felzárkózás és térbelisége

⁵ Halmai Péter (2018): Az európai növekedési modell kifulladására. *Közgazdasági Szemle*, 2. 122-160, 122. o

⁶ Lengyel Imre - Kotosz Balázs (2018): Felzárkózás és/vagy távolságtartó követés? A visegrádi országok térségeinek fejlődéséről. *Tér és Társadalom*, 1. 5-26.

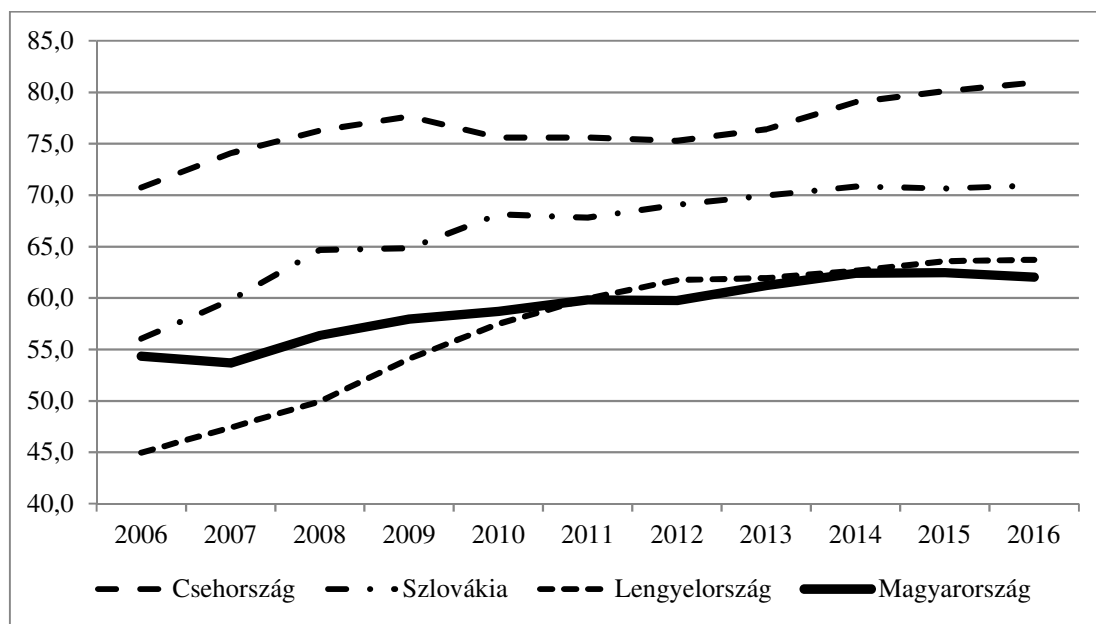
⁷ Lengyel Imre (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

⁸ Pálné Kovács Ilona (szerk.) (2016): *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

⁹ Rechnitzer János - Smahó Melinda (2011): *Területi politika*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

A V4-országok 2006-2016 közötti felzárkózásában eleinte eltérő sajátosságok figyelhetők meg, amelyek főleg a külföldi tőke beáramlására és a 2008-as válság kezelésére, eltérő gazdaságpolitikai modellekre és lépésekre vezethetők vissza (Csaba 2014¹⁰; Farkas 2017¹¹). A 2008-as válság után a szlovák és lengyel gazdaság felzárkózása egyenletes maradt, míg a magyar és cseh gazdaság 2012-ig lényegében stagnált és csak 2013-tól vált dinamikusabbá, ettől az időtől kezdve mind a 4 ország hasonló mértékben közeledett az EU15 átlagához (1. ábra). Egy évtized alatt legnagyobb mértékű a jelentős hátrányból induló lengyel gazdaság felzárkózása volt, amely 18,8 százalékpontot közeledett az EU15 átlagához, a szlovák 14,9-et, a cseh 10,2-t, míg a magyar jócskán lemaradva csak 7,7 százalékpontot. Természetesen az EU15 esetében „ingadozó átlagról” van szó, egyes korábbi tagállamok gyengülő teljesítménye (görög, portugál, spanyol stb.) a 2008-as válság után lehúzta ezt az átlagot, mint viszonyítási alapot.

1. ábra A visegrádi országok egy lakosra jutó vásárlóerő-paritáson számolt GDP-je az EU15%-ban (PPS, %)

Forrás: EUROSTAT tec0001 táblázata alapján a szerző számítása (letöltve: 2018.02.28.)

Kétféle fejlődési pálya figyelhető meg: a szlovák és a lengyel gazdaság együttmozgott, miként nagyjából a cseh és a magyar is. A hasonlóság ellenére a cseh és a magyar gazdaság

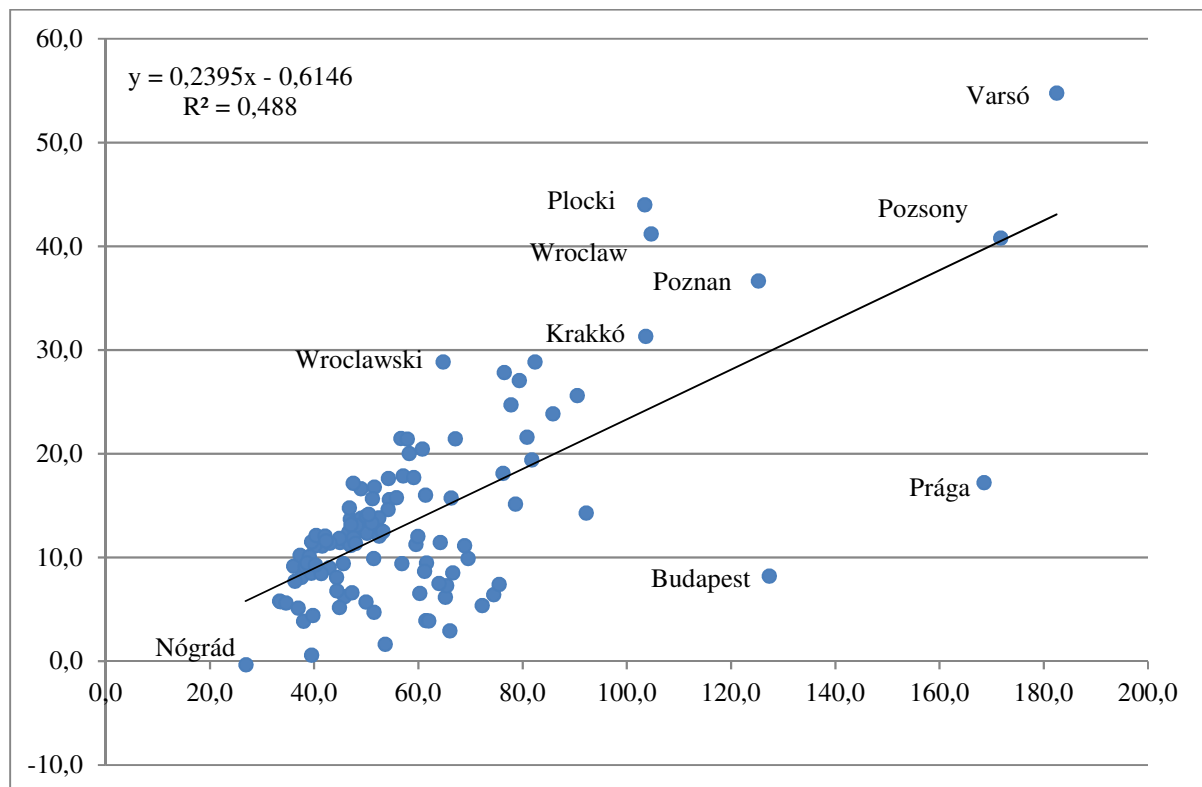
¹⁰ Csaba László (2014): Európai közgazdaságtan. Budapest, Akadémiai Kiadó.

¹¹ Farkas Beáta (2017): Piacgazdaságok az Európai Unióban. Budapest, Akadémiai Kiadó.

teljesítménye között jelentős különbség van, 2007-ben 20,4 százalékpont volt az eltérés, amely lecsökkent 2013-ban 15,2 százalékpontra, ekkortól az eltérés növekedésnek indult és 2016-ban 18,9 százalékpontot ért el. A 2008-2009-es válság is eltérően érintette a négy országot, amíg a lengyel és szlovák gazdaság felzárkózása mindvégig viszonylag egyenletes ütemű volt, addig a cseh és a magyar gazdaság a válság hatására megtorpant, 2010 és 2013 között csak „távolságot tartott”. A magyar gazdaság 2016-ban az EU15 átlagának 62%-án állt, a lengyel 2011-ben érte utol és azóta együttmozog vele.

Az országok felzárkózása összefügg térségeik gazdasági teljesítményével. A V4 országokban 114 NUTS3-as területi egység van: Csehországban 14 'kraje', Lengyelországban 72 'podregiony', Szlovákiában 8 'kraje', míg Magyarországon 19 megye és a főváros (EU 2015¹²). Megjegyezzük, hogy mindegyik országban a fővárosok és néhány nagyváros önállóan, vonzaskörzet nélkül alkot NUTS3-as egységet.

2. ábra A V4 országok NUTS3-as területi egységeinek egy lakosra jutó vásárlóerő-paritáson számolt GDP-je az EU15%-ban 2015-ben (% , x-tengely) és 2006-hoz képest a változás (százalékpont, y-tengely)

Forrás: az EUROSTAT nama_10r_3gdp és nama_10r_3popgdp táblázatok alapján a szerző számítása (letöltve: 2018.02.28.)

¹² EU (2015): Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2013/EU-28. Luxembourg, Eurostat.

A V4 országok NUTS3-as területi egységei közül 2006-ban az egy lakosra jutó, vásárlóerő-paritáson számolt GDP-t tekintve csak a négy főváros haladta meg az EU15 átlagát (2. ábra). 2015-ig csatlakozott hozzájuk négy lengyel térség, erőteljes felzárkózást produkálva. Egy évtized alatt Varsó 54,8 százalékpontot, a plocki térség 44 százalékpontot, a wroclawi 41,2 százalékpontot, míg Pozsony 40,8 százalékpontot javított helyzetén. Rajtuk kívül a felzárkózásban élenjáró első 20 térség között Győr-Moson-Sopronon (19,4 százalékponttal a 20.) kívül csak lengyel térségek szerepelnek. Prága (17,2 százalékpont) és Budapest (8,2 százalékpont) felzárkózása lassú volt, a magyar főváros egy lakosra jutó GDP-jét pedig már megközelítették a lengyel nagyvárosok is. Nógrád kivételével (1,3 százalékpontot csökkent) a többi 113 térség elért bizonyos mértékű felzárkózást. Az utolsó tizenben 4 cseh és 6 magyar szerepel: Nógrádon kívül Baranya (0,6 százalékpont), Somogy (3,9), Jász-Nagykun-Szolnok (4,4), Pest (4,8) és Békés (5,1), jelentősen elmaradva a 114 térség 13,7 százalékpontos átlagától.

A felzárkózás mértékében és a 2015-ös egy lakosra jutó GDP-ben is a nagyvárosok állnak az élen, főleg a fővárosok. A 2015-ös szint és a felzárkózás mértéke közötti kapcsolat közepes erősségű ($R^2=0,488$, a lineáris korreláció 0,7), azaz szóródnak a térségek, részben az országos felzárkózás alakulásától, részben a térségek sajátosságaitól, városainak nagyságától függően. A továbbiakban előbb az országon belüli területi egyenlőtlenségek változására, majd a térségek településszerkezetétől függő, azaz a térbeli koncentrációhoz kapcsolódó típusok felzárkózására térünk ki.

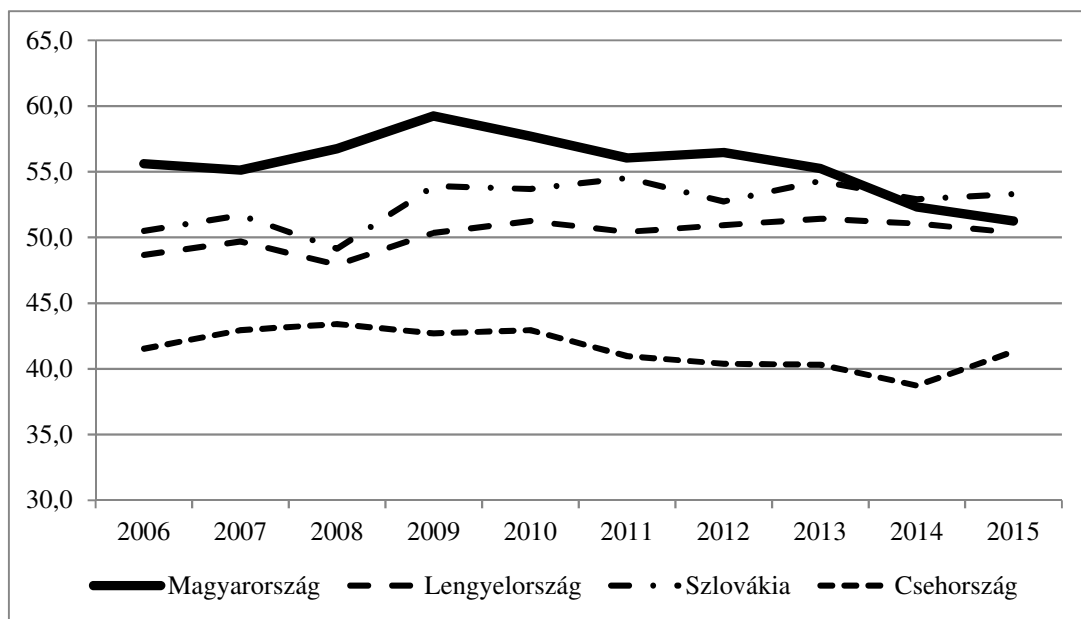
2. A felzárkózás területi különbségei

A területi egyenlőtlenségek alakulását több mutatóval mérhetjük (Dusek-Kotosz 2016¹³). A NUTS3-as területi egységek felzárkózásának *relatív szórását* országonként vizsgálva egyértelműen elkülönül a másik három országtól Csehország, ahol mindvégig a legkisebbek voltak a területi egyenlőtlenségek (3. ábra). A lengyel és szlovák egymáshoz hasonlóan alakult és 2009-től lényegében változatlan mértékű. Magyarországon voltak a legnagyobbak a területi egyenlőtlenségek 2010-ig, majd fokozatosan csökkenve a lengyel és szlovák szintre került.

¹³ Dusek Tamás - Kotosz Balázs (2016): Területi statisztika. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Ha egy kevésbé fejlett ország felzárkózása gyors, akkor általában nőnek a területi egyenlőtlenségek (ún. Williamson-hipotézis). Lengyelországban és Szlovákiában ennek ellenére stagnálnak a területi egyenlőtlenségek, ami valószínűleg a hatékony területi politikának köszönhető: Szlovákiában (és Csehországban) a nagyobb önállóságot engedő decentralizált unitárius, Lengyelországban pedig regionalizált unitárius modell található (Rechnitzer-Smahó 2011¹⁴, 189. o.). A magyar térségek közötti egyenlőtlenségek alakulása véleményem szerint összefügg a területi politika modelljével, a centralizált unitárius modell 2009-ig a különbségek növekedését idézte elő. A későbbi kiegyenlítődéssel pedig főleg annak tudható be, hogy Budapest felzárkózása látványosan megtorpant, miközben a külföldi érdekeltségű feldolgozóipari dunántúli megyéké felgyorsult (Lengyel-Kotosz 2018¹⁵). De az utóbbiak felzárkózása elsősorban nem a magyar területi politikától, hanem néhány külföldi nagyvállalat döntéseitől függ.

3. ábra Az egy lakosra jutó GDP (PPS, EU15=100) relatív szórásának alakulása (%)

Forrás: a szerző számítása

Az OECD urbánus-rurális tipizálása alapján az EUROSTAT is javaslatot tett a NUTS3-as területi egységek típusaira (lásd¹⁶). Három típust különböztettek meg a centrumvárosban élők számát és arányát, valamint a rurális és urbánus településeken élők arányát figyelembe véve: városias dominanciájú (PU: predominantly urban), köztes, átmeneti (IN: intermediate)

¹⁴ In 9 Rechnitzer-Smahó 2011, 189. o

¹⁵ In 6 Lengyel-Kotosz 2018

¹⁶ Lásd http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Urban-rural_typology

és rurális dominanciájú, vidékies (PR: predominantly rural). A V4 országokban 20 városias (ahol a lakosság 25%-a él), 38 köztes (36%) és 56 vidékies (39%) NUTS3-as térség található. Magyarországon csak Budapest városias, 6 köztes és 13 vidékies megyénk van.

A három térségtípus felzárkózása eltérő mértékű a V4 országokban, a városiasé 2006-2015 között igen gyors volt (24,3 százalékpont), aminek a köztes (12,8 százalékpont) és a vidékies (11,2 százalékpont) térségeké csak a fele (1. táblázat). Úgy tűnik, hogy a településhálózat, azon belül a nagyvárosok népessége, azaz a térbeli koncentráció fontos szerepet tölt be a V4 országok térségeinek felzárkózásában is.

1. táblázat A V4 országok NUTS3-as területi egységei típusainak egy lakosra jutó vásárlóerő-paritáson számolt GDP-je az EU15%-ban

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Városias	79,9	84,0	88,5	94,6	97,5	99,3	101,1	102,1	103,0	104,2
Köztes	45,9	47,8	50,0	52,4	54,3	55,7	56,8	57,0	58,0	58,7
Vidékies	39,3	40,7	42,7	44,4	45,9	47,6	48,3	48,9	50,1	50,5
V4 együtt	51,5	53,7	56,5	59,5	61,5	63,1	64,3	64,9	66,0	66,7

Forrás: a szerző számítása

A térbeli koncentrációból eredő külső méretgazdaságossági (agglomerációs) előnyök szempontjából a magyar településhálózat egypólusú, Budapest (ahol 2015-ben 1760 ezer fő, a magyar lakosság 18%-a élt) után következő nagyvárosaink kicsik: Debrecen (203 ezer fő) és Szeged (163 ezer fő). A cseh településszerkezetben Prága (1250 ezer fő, 12%) kevésbé domináns, őt követi Brno (377 ezer fő) és Ostrava (294 ezer fő). Hasonló a szlovák településszerkezet is, Pozsony (423 ezer fő, 8%) után Kassa (239 ezer fő) következik. A lengyel településhálózat policentrikus, Varsó (1700 ezer fő, 5%) után következő nagyvárosaik is jelentősek, 6 városuk lakossága haladja meg a 400 ezer főt, köztük Krakkó 758 ezer fős, Łódź 729 ezer fős, Wrocław 630 ezer fős. Természetesen egy-egy várost és gazdasági szerepét csak vonzáskörzetével együtt és az elérhetőségét is mérlegelve lehet érdemben vizsgálni, a fenti adatok csak utalnak a településszerkezet felzárkózásban betöltött fontosságára. Egy településszerkezet átalakulása hosszú időt igényel, ezért nem a rövid távú üzleti és befektetői döntések, hanem átgondolt és minden részletet mérlegelő terület- és településpolitikai koncepciók végrehajtásától függ.

3. Összegzés

Tanulmányomban a visegrádi országok NUTS3-as térségei felzárkózásának néhány dimenzióját mutattam be. Véleményem szerint az új európai növekedési modellekhez kapcsolódó vizsgálatoknál érdemes figyelembe venni többek között két, egymással is kapcsolatban álló térgazdaságtani szempontot, amelyek az intézményi közgazdaságtanhoz, illetve az új gazdaságföldrajzhoz köthetők. Egyrészt a terület- és településfejlesztési politikát, az intézményrendszer jellegét, mennyire centralizált (decentralizált), amely elősegítheti, de hátráltathatja is a térségek gazdasági növekedését. Másrészt a településszerkezetből adódó üzleti előnyöket és hátrányokat, a térbeli külső méretgazdaságosság (agglomerációs előnyök) lehetséges hatásait, amelyek a gazdaság térbeli koncentrálódásával, városias jellegével függnék össze.